

A veszprémi „Fekete Sas” gyógyszertár

JANKÓ-SZABÓNÉ DR. KISS LEONA ÉS DR. ZALAI KÁROLY

A szerzők levéltári kutatásaikkal *feldolgozták a veszprémi „Fekete Sas” gyógyszertár történetét az 1747 évi alapítástól 1950-ig, a gyógyszertár államosításáig. Levéltári adatok alapján sikerült helyesbíteniük a Gyógyszerészi Zsebnaptáraknak a gyógyszertár alapítására vonatkozó téves adatait. A patika története mellett részletesen foglalkoznak a szakmai és közéleti tevékenységében egyaránt kiemelkedő Ferenczy-családdal is, akiknek leszármazottjai három generáción keresztül, közel száz évig birtokolták és vezették Veszprémben a főtéri „Fekete Sas”-hoz címzett 1747-ben létesített gyógyszertárat.*

A Gyógyszerészi Zsebnaptárak [1] szerint a veszprémi „Fekete Sas” gyógyszertárat 1797-ben alapították. Valójában Veszprém város első gyógyszertára a XVIII. század első felében már működött. Első ismert tulajdonosa *Rezner Károly* volt. A gyógyszertárat 1747-ben a pápai orvos vizsgálta meg, de ezt a jegyzőkönyvet nem ismerjük [2]. Gyógyszertárát azonban valamilyen oknál fogva kénytelen elhagyni. Veszprém Városi Közgyűlési Jegyzőkönyv 1767—1775. év 656. oldal 5. pontja alatt az 1775. év június 23-án tartott közgyűlés jegyzőkönyve arról tudósít, hogy *Rezner Károly* gyógyszerész gyógyszertárát elhagyva ingóságait *Pék Györgyre* bízta. *Krisztina Klára* keresettel fordult a vármegyéhez, melyben az ingóságokra igényt jelenti be. A megyegyűlés az igényt elfogadta és végrehajtani rendeli [3].

Utána *Stehling Antalról*, majd *Ettl Stanislaus* gyógyszerészekről találunk említést. *Ettl* 1786-ban meghalt. Örököse *Ettl Friderika*, amelyet az 1787. január 7-én kelt gyógyszertárvizsgálati jegyzőkönyv bizonyít: Tulajdonos az *özvegy Ettl Friderika*, provisor *Zirczen Mihály*, aki 1785. október 21-én vizsgázott *H. Mustrul Jernka* dékán előtt. A gyakornok *Leutenberg Ignác* 21 éves, németül, magyarul és latinul tud.

A jegyzőkönyv említi: az officina méretei — 3 méter hosszú és 2,5 méter széles. A gyógyszerek mennyisége és minősége „sind gut” [4].

A gyógyszertárat 1789. január 18-án *Vesta Lőrinc* protomedicus megvizsgálta és rendben találta [5].

Zirczen Mihály 1790-től tulajdonosa a gyógyszertárnak. A városi levéltárban őrzött iratok alapján a gyógyszertár valódi alapítójának őt tekintik. Igen olvasott és nyelvekben jártas férfi volt. A közeli megyékbe, így Tolna, Somogy és Zala megyékbe is igen sok helyre ő szolgáltatta ki a gyógy-

szereket. A várpalotai chirurgus és a nagyvázsonyi borbélyok is innen vásároltak. Más községek lakói is ide jártak gyógyszerért.

Kezdetben, míg saját háza nem volt, igen gyakran változtatta lakását. Ez a körülmény a különben rendben tartott gyógyszertárra nézve hátrányos volt. 1792-ben nejével *Moisichowitsz Friderikával* megvásárolta 700 rémnes forintért *Hajas István* veszprémi plébánostól és alperestől a mai Rákóczi út 4. szám alatti épületet. A gyógyszertár növény szárítója kezdetben a vármegyeházán volt. Ezt a helyet akkor is igénybe vette, midőn 1794-ben saját házában is elég helye lett a szárításaihoz. A drogok szárításához már elődeinek is biztosította a vármegyeháza ezt a helyiséget. A vármegyei közgyűlés 1778. évi május 29-én e helyiségre egy ablakot készítettett szellőztetés céljára a házi pénztár költségén. A határozat így hangzott: „...in parte muri officinae Pharmacopolae una fenestra qua pro transpiratione aeris necessaria est adiuventa, expensis cassae domesticae adaperienda determinatur.” [6].

Veszprém vármegye 1794. december 9-én 784. old. 103. pontja alatt a megyei főorvos a gyógyszertárról szóló jelentést előterjeszti [7]. *Havranek József* megyei physicus 1794.-ik évi jelentése a következőképpen írja le a Herbáriumot. „12. Herbarium duplex adest: unum in domo propria, alterum in domo comitatensi. Utrumque adeo anplum, ut etiam pro pluribus Apothecis sufficeret. Herbae, radices, cortices etc. optimo ordine locata sunt, sacculis e rasa tela fabrefactis continentur, ab aere vicissitudinibus, ut nec. nives nec pulviae penetrant munita exsistunt.”

A megyei közgyűlés 1794. január 27-én 55. oldalon 79. pont alatt elrendeli, hogy a veszprémi gyógyszertárnak 88 forint 8 krajcárt fizessenek ki a raboknak kiadott gyógyszerek ellenértékéért [8].

1794. augusztus 22-én tartott megyegyűlés a 97. pont alatt ismertette a Helytartótanács leiratát, mely szerint a szegényeknek kiadott gyógyszerek ellenértékét a vármegye pénztárából kell kiegyenlíteni [9].

1794-ben a boltokat a megyei főorvos vizsgálta és a gyógyszereknek boltokban való árusítását betiltotta.

Zirczen Mihály 1780. évi február 18-án bekövetkezett halála után a gyógyszertárat bérbe adják és ilyen alapon került *Frantz Ádám* gyógyszerész kezére:

Frantz Ádám 1772-ben született iparos családból, apja szíjártó volt. Gyógyszerészi tanulmányait a pesti egyetemen végezte 1796-ban.

A hagyatéki ügy (Zirczennek öt árvája maradt: Alojzia 16 éves, Károly 9 éves, Teréz-Friderika 7 éves, Josefa 4 éves és Antónia 2 éves) a megyei árva-deputáció sikeres eljárása mellett elrendeződött: a bérszerződés megszűnt, s a házat, kertet és gyógyszerterát a megyei árvadeputáció elnökének közbejöttével 1801. március 10-én 5000 forintért Frantz Ádám gyógyszerész megvásárolta. Az okmány szavai szerint „et apotheca omnique ad hanc spectante supplectile et pharmacia praexistentibus juxta inventarium.”

1805. szeptember 10-én Frantz Ádám és neje *Reiman Erzsébet* a megvásárolt ház helyett 10 000 rhénes forintokon *Szauer Pálnak* a „piarczy utcában délről nemes Stajanovits György úr háza és azután az úgynevezett Buhin völgyre lemenő kis utca szomszédságukban helyzetetett residentionális házukat” vették meg. Az így megszerzett épület megépítéséhez rövid idő múlva hozzáfogtak, mert már 1806. évi november 8-án a városi tanács utasította, hogy az építkezés alkalmával az utcára kihordott földet, miután „a város házához való bejárást is alkalmatlanná teszi” legfeljebb 14 nap alatt onnan eltávolítsa.

A gyógyszerterát a jelenlegi helyére már 1806-ban átszállítottatott. Frantz Ádám idejében történt: „... hogy azt a kis közlét, mely az ő és Frantz Ádám házaik között volt, s a piacról a Buhim völgyére lemenő utcára levezet Langer Ferenc óras, a 48. sz. ház tulajdonosa engedéllyel épülete alá vehesse, s felső emeletét egészen Frantz Ádám házáig elvihesse.” [10]. A gyógyszerterát épülete a többszöri átépítés után is őriz egy barokk magvat szerkezetében, melyet először Frantz Ádám építtetett tovább. A két részből álló pincében jól érzékelhető a többszöri átépítés.

Frantz Ádám egész életén át, mint gyakorló gyógyszerész dolgozott. Vétel árán megszerzett gyógyszerterát, házát a korszerű követelményeknek megfelelően építtette és rendezte be. Veszprém-ben halt meg 1827. december 21-én.

Táplányi szerint Frantz Ádám-nak „Raimon Erzsébettel való házasságából (1804) hat gyermeke született (Mária, György, Eduárd, Alajos, Ottília, Janka). Ezek közül az első fiúgyermek, György folytatta apja foglalkozását és átvette a veszprémi „Fekete Sas” gyógyszerterát vezetését, így a gyógyszerterát *Ferenczy György* tulajdonába került.” [11].

Megjegyzem itt, hogy a levéltári anyagban a vezetéknev „Frantz” és „Francz” írással egyaránt előfordul. Frantz György 1843. február 13-án folyamodott a Tekintetes Nemes Vármegyéhez „... a Frantz névnek „Ferenczy”-re lehető változtatására.” [12].

Az engedélyt 1843. november 7-i leirat szerint megkapták: „40.380. E consilio 7 Novembris 843, Comitatus Vespriemensi. Most érkezett K.Kir. leirat szerint *Frantz György*, Eduard, Alajos és Károly veszprémi lakosnak vezeték nevöknek „Ferenczy”-re átváltoztatása legkegyelmesebben megengedett.” [13].

Fennmaradt Frantz György 1827-ben írt diploma-munkája: „Rövid chemiai értekezés a Hamany Ibolat-ról (jódkáli) és a Folytósavnak (salétromsav) megtisztulásáról, melyet a Királyi Pesti

Universitasban, említett készítményeim felmutatása idején az 1827-ik esztendőben előadtam, mint Nevendék Patricarius. Frantz György Veszprémből 1827.” [14]. Ez a nyolcoldalas, nyomtatott, magyar nyelvű tanulmány, azért értékes tudomány szempontból is, hogy ő állította elő a korábban *Bernard Courtois* (1777—1838) francia gyógyszerész által felfedezett jódnak a kálium sóját. Ez fontos gyógyszer lett később az orvosi terápiában (arteriosclerosis, asthma bronchiale, angina pectoris stb.) betegségek gyógyításában [15].

1828-ban Frantz György átvette a gyógyszerterát vezetését. Ezt a tényt dokumentálja a Veszprém megyei Levéltárban talált „Specificatio Medicamentorum”, melyet a Veszprém megyei szegényeknek a „Pharmacopoea ad Nigram Aquillam” azaz a „Fekete Sas” gyógyszerterából az 1828/29 évben 86 × 4 2/4 értékben Georgius Frantz kiadott. A kiadást 1829. október 31-én ellenőrizte a megyei fizikus „Ignatius Puchly Physicus ord. és Samuel Horváth.” Az adminisztrációt és a taxálást rendszerben találták [16].

Amikor a *Taxa Medicamentorum* 1843. Budae megjelent és az „szoros megtartás végett közhírül adatik” — Veszprém megyében a gyógyszerterát tulajdonosoknak a tudomásulvétel a megyegyűlésen hivatalosan aláírásukkal kellett igazolniuk. A többiek között a „Ferenczy György” aláírást is megtaláljuk a megyei levéltárba beadott példányon [17]. Ferenczy György kiváló képzettségű gyógyszerész volt, aki olyan kiváló tanítványokat nevelt, mint *Kiss Ferenc* [18].

Dr. Kiss Ferenc főgyógyász (Városi Tanács „Bugát Pál” kórháza, Gyöngyös) szíves közlése alapján ismerjük dédapja Kiss Ferenc „Tyrocinalis vizsgabizonyítványát”. „Ferenczy György volt az első principalisa, miként dédapám volt *Than Károlyé*. Erről *Than Károly* professzorrrá történő habilitálása alkalmával elmondott beszédében meg is emlékezik, mondván azt, hogy mennyit tanulhatott első munkahelyén Kiss Ferenc gyógyszerésznél Kőrösladányban (ki gyógyszerterát később áthelyezte Szeghalom községbe). Ha ez valóban így volt, s *Than Károly* ezt őszintén vallotta, akkor abban mindenképpen része volt Ferenczy György-nek, hiszen a gyógyszerészi pályát, munkát ő szerettette meg Dédapámmal, és valóban sokat tanult Ferenczy György gyógyszerterában [19].

Frantz György gyógyszerész kezdeményezte és alapította 1845-ben az első takarékpénztárát a megyében, Veszprém-ben [20]. Tíz éven át volt igazgatója, minden ellenszolgáltatás nélkül.

Ferenczy György 1806-ban született és 64 éves korában Veszprém-ben 1870-ben szívbajban halt meg. A veszprémi Füredi úti temetőben levő családi sírboltba temették el. Halála után a veszprémi „Fekete Sas” gyógyszerterát legidősebb fia, *Ferenczy Károly* gyógyszerész örökölte [21]. *Ferenczy Károly* Budapesten *Scholtz János*nál Váci-utcai „Városi Gyógyszerterát a Szentháromság” címzett patikájában volt gyakornok, aki apja volt *Scholtz Gusztávnak* (1837—1913), a pesti egyetem első gyógyszerészdoktorának, a keszthelyi Georgikonnak (ma Keszthelyi Agrártudományi Egyetem) egykori kémia professzorának. Gyógyszerészi

diplomáját Ferenczy Károly a pesti egyetemen 1858-ban szerezte meg, kiváló eredménnyel. A „Fekete Sas” gyógyszerterát nagy szorgalommal és sok munkával vezette és fejlesztette tovább.

Ferenczy Károly nevéhez fűződik az első veszprémi szikvíz üzem felállítása is. A szikvízgyártáshoz szükséges gépezetet a megyei főorvoshoz tett bejelentés és engedély alapján 1867-ben Baumann István bécsi gépgyárostól szerezte meg. Ezt a gépezetet az 55. sz. háznál, az e célra berendezett pincehelyiségben állíttatta fel, és 1868. március 6-án kezdte meg működését. A háznál levő öt ölnyi mély kutat „édes vize” miatt a szikvízgyártáshoz fel akarta használni és ezért 1873-ban még hat öllel, 1874—1875-ben pedig 24 öl és 1 lábbal mélyebbre fúratta. Költséges fáradozásának óhajtott sikere azonban nem lett, miután a további fúrások a terjedelmes épületek stabilitását is veszélyeztették, s így a munkát abba kellett hagyni.

Vegyészeti tudását a szikvízgyártáson és a borvegyi vizsgálatán kívül a törvényszéki kémiában is kamatoztatta. Ferenczy Károly szakmai tudásában kora legkiválóbb orvos-vegyészeivel és gyógyszerészeivel egy sorban szerepel. „...nem kis számban akadnak vegyészek és gyógyszerészek is, kik a törvényszéki vizsgálat feladatát közmegelegedettséggel látták el és így a hatóságok bizalmát élvezték. Megemlíteném *Nendtwich Károly*, *Say Móric* vegyészek, továbbá *Molnár János*, *Trajanovics Agoston* sarkadi, Ferenczy Károly veszprémi gyógyszerészek neveit.” [22].

Ferenczy Károly tagja, majd elnöke volt ötven éven át Veszprém vármegye és város közegészségügyi bizottságának. „20 éven át a veszprémi kórház gondnoka is volt. Az országgyűlési képviselőválasztó bizottság elnöke volt 30 éven át. Veszprémi Takarékpénztárnál 1864-től igazgatósági választmányi, később felügyelő-bizottsági tagja, majd elnöke volt. 1900—1911-ig a takarékpénztár elnöki igazgatója volt.” [23].

Haláláról a „Veszprémi Napló” így ír: „...Ferenczy Károly okl. gyógyszerész és a Veszprémi Takarékpénztár elnöki igazgatója e hó 17-én rövid betegség után 76-ik életévében elhunyt. Több mint félszázadig volt az elhunyt társadalmi és közéletünknek egyik vezető tagja, részt vett a városi és vármegyei gyűléseken, mint városi képviselő és megyebizottsági tag, az adófelszólamlási bizottságnak 15 évig volt elnöke. Derék és előkelő nagy családot nevelt föl, akik a társadalomnak és a hazának hasznos és tevékeny munkásai” [24].

Ferenczy Károly 1899-ig szerepel a gyógyszertervezetők sorában. Közben 1883—1889-ig *Ferenczy János* neve szerepel.

1898-ban *Óváry Kálmán*, 1899-ben *Kádár (Kmetykó) Gyuláné* bérelte a gyógyszerterát. 1900—1904-ig *Kádár Gyula*, 1905—1908-ig *Metzger Ede*, 1909—1910-ig *Metzger Edéné* [25].

1911-ben *Kocsuba Emil* vette meg a gyógyszer-

terát. Ő jelentős közéleti tevékenységet is folytatott. Tagja volt a vármegye törvényhatósági bizottságának és a város képviselő testületének. 1929-ben bekövetkezett halála után *gyermekéi, Kocsuba Elemér és Márta* örökölték a gyógyszerterát. Ettől az időtől, mint a „*Kocsuba örökösök Felete Sas gyógyszerterára*” szerepelt az államosításig. 1929 után *Kocsuba Elemér*, majd *Pestre távozása után 1936-tól 1950-ig Karabélyos Endre, Kocsuba Márta férje* vezette a gyógyszerterát, mint kezelő. 1942-ben a gyógyszerterát 2/5 részének bérlője *Mátyus Bálint* volt. 1945—1948 között a társtulajdonosok: *özv. Mencz Károlyné, özv. Kocsuba Emilné, Karabélyos Endréné, dr. Lászlav Gézané*. Bérlő és felelős vezető *Karabélyos Endre* volt.

Az államosítás után a Veszprém Megyei Tanács Gyógyszerterai Központja 7/43 sz. gyógyszerterára lett.

IRODALOM

1. Gyógyszerészek Zsebnaptára XLVI. évf. Budapest. Stephaneum nyomda R. T. 1916. — 2. Protocolum Comitatus Veszpremiensis 1747—1756 230. o. 10. p. — 3. Veszprém város Közgyűlési jegyzőkönyv 1767—1775 656. o. No. 5. — 4. Országos Levéltár (OLT): Helytartótanácsi iratok 3319. sz. — 5. OLT Helytartótanácsi iratok. 3319/3384 149—150. — 6. Veszprém megyei Levéltár (VmL) Közgyűlési Jegyzőkönyv 1794. dec. 9-én 784. o. 103. p. — 7. VmL Közgyűlési Jegyzőkönyv 1778. máj. 29. — 8. VmL Közgyűlési Jegyzőkönyv 1794. jan. 13. 55. o. 79. p. — 9. VmL Közgyűlési Jegyzőkönyv 1794. aug. 22. Közgyűlés 97. p. — 10. *Véghelyi D.*: Emléklapok rendezett tanácsi Veszprém város közigazgatási életéről. Veszprém, 1886. 175. o. — 11. *Dr. Táplányi Endre*: Gyógyszerésztörténeti adatok Veszprém neves gyógyszerészeiről. A Ferenczy-gyógyszerész család története. Gyógyszerészet, 24 240—344 (1980), 341. o. — 12. Veszprém Városi Levéltár: Névmagyarosítási kérvény Frantzról Ferenczyre való magyarosításra 1843. febr. 2. — 13. OLT. 40. 380. sz. 1843. nov. 7.: Véghatározat a névmagyarosítás „Frantz” Györgyről Ferenczy Györgyre való változtatásáról. — 14. *Baradlai J. — Bársony E.*: A magyar gyógyszerészet története. Bp. 1930. I. köt. 234. o., II. köt. 339. o. — 15. *Nits János*: Egy magisteriumról. Gyógyszerészet i Hetilap: 31, 29, 30 sz. 463, 481 p. (1892). — 16. VmL. 30 (2101/1830) A. — 17. VmL. 3043/843. Beadványszám 844. febr. 5. Veszprém-ben tartott közgyűlés 670. p. — 18. *Táplányi E.*: Gyógyszerésztörténeti Diarium 1973. 3. Szarvas 14—16. — 19. *Dr. Kiss Ferenc* levele, kelt, Gyöngyös, 1986. aug. 19. — 20. *Ferenczy Zs.*: Adatok a Veszprém-ben élt Ferenczy (Frantz) családról. Budapest, 1957. (kézirat). — 21. *Táplányi E.*: uo. 14—16. o. — 22. *Antall J.*: Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei, 8—9. füzet, 174/1959 Budapest. — 23. Gyógyszerészet 24, 240—344, 1980, 342. o. — 24. Veszprémi Napló 8. 39. sz. 1911. szept. 24. 4. lap. — 25. Gyógyszerészi évkönyvek 1890—1910.

L. Jankó-Szabó-Kiss and K. Zalai: *The “Black Eagle” pharmacy at Veszprém*

On the basis of archival data authors correct the data concerning “Black Eagle” pharmacy at Veszprém, and they describe the history of this pharmacy from 1747 until its nationalization in 1950.

The outstanding pharmaceutical and social role of the family Ferenczy is emphasized and information is given on the activity and social recognition of three generations of pharmacists in the 19. century.

(Veszprém Megyei Tanács Gyógyszerterai Központja 7/26 gyógyszerterár Pápa, Vajda Péter lakótelep — 8500 és Semmelweis Orvostudományi Egyetem, Egyetemi Gyógyszerterár, Budapest, Hőgyes E. u. 7—9. — 1092)